

Julia Stepnowska

Streszczenie

**WARTOŚĆ DÓBR KULTURY
KONWENCJA UNIDROIT O SKRADZIONYCH LUB NIELEGALNIE
WYWIEZIONYCH DOBRACH KULTURY Z 1995 ROKU
JAKO PRZYKŁAD RESTYTUCJI DÓBR KULTURY
OPARTEJ NA WARTOŚCIACH**

Restytucja dóbr kultury jest często tzw. trudnym przypadkiem w prawie (*hard case in law*). W wielu przypadkach odpowiedź na pytanie, gdzie powinien znaleźć się dany przedmiot, nie wynika jedynie z aktów prawnych dotyczących praw własności. Rozwiązanie sporów restytucyjnych często zależy od wartości, jakie przypisywane są danemu przedmiotowi, dlatego wyjście poza prawo pozytywne jest koniecznym elementem analizy sporów restytucyjnych.

Teza rozprawy jest następująca: każdy argument restytucyjny jest odzwierciedleniem wartości przypisywanych danemu dobru kultury, a wartości te odnoszą się zarówno do interesów zbiorowych, jak i indywidualnych. Konwencja UNIDROIT z 1995 r. stanowi jeden z najnowszych instrumentów prawa międzynarodowego, w którym można znaleźć przepisy uwzględniające wartości dóbr kultury, niezależnie od tego, do kogo należą i czy są klasyfikowane jako dziedzictwo kultury. Ze względu na swój kompleksowy charakter i wpływ na podnoszenie poziomu współpracy międzynarodowej w zakresie przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi dóbr kultury i tworzenia standardów na rynku sztuki, Konwencja UNIDROIT z 1995 r. została wybrana jako punkt odniesienia do utworzenia modelu restytucyjnego opartego na wartościach.

Pierwszą płaszczyzną, na której w niniejszej pracy analizowane są wartości dóbr kultury, jest warstwa językowa przepisów prawnych, zarówno w obszarze prawa ochrony dziedzictwa kultury, jak i m.in. własności intelektualnej. Definicja i warstwa konotatywna terminów używanych w różnych językach i źródłach jest inna w zależności od państwa i obowiązującego w nim prawa krajowego. Dlatego w rozdziale pierwszym postawiłam sobie za cel przedstawienie różnorodności stosowanych pojęć, aby zawęzić zakres do jednego terminu, używanego właśnie w Konwencji UNIDROIT z 1995 r., aby następnie dokonać analizy przepisów wykorzystujących ten termin. Porównanie i analiza terminów stosowanych w

tłumaczonych tekstach pozwoliła dojść do wniosku, że nawet użycie bezpośredniego odpowiednika tłumaczonego pojęcia nie gwarantuje tego samego zakresu nazwy i tym samym zastosowania, a także nie zawsze oddaje wszystkie wartości, jakie powinny być chronione, uwzględniając przy tym perspektywę wielu grup społecznych lub konkretnych osób. W tym celu przeanalizowałam i porównałam znaczenia takich terminów, jak: dziedzictwo kultury, dobra kultury, zabytki, skarby narodowe, a nawet antyki, aby wskazać, jak różne wartości są przypisywanych każdemu z nich. Dla uproszczenia i uniknięcia powtórzeń terminy: dobra kultury, przedmioty, dobra i obiekty o charakterze kulturowym były używane zamiennie, jeśli kontekst na to pozwalał.

W drugim rozdziale dokonałam analizy zakresu Konwencji UNIDROIT z 1995 r. Jest ona kompleksowym instrumentem, który z jednej strony skoncentrowany jest na znaczeniu ochrony dóbr kultury, niezależnie od ich własności z drugiej zaś wskazuje środki zachowania należytej staranności, będące jednym z głównych elementów jej wpływu zarówno na prawo ochrony dziedzictwa kultury, jak i rynku sztuki. Konwencja ta, ze względu na swój kompleksowy charakter, została wybrana jako punkt odniesienia dla analizy poszczególnych przepisów obrazujących wartości dóbr kultury jako podstawy do dalszej realizacji restytucji i/lub zwrotu.

Opierając się na Konwencji, w rozdziale trzecim zaproponowałam szerszy model restytucji, oparty na wartościach, zasadach i argumentach. Model ten ma na celu stworzenie katalogu wartości przypisywanych dobrom kultury oraz odpowiadających im zasad i argumentów, co ułatwi skategoryzowanie nie tylko samych argumentów restytucyjnych, ale także poszczególnych wartości przypisywanych dobrom kultury. Ponieważ różne przykłady restytucji i zwrotu wymagają indywidualnej analizy, model jest oparty na generalizacji wartości, zasad i argumentów, jednak dzięki swojej strukturze pozwala dobierać i łączyć z sobą adekwatne elementy tego modelu, aby móc budować dalszą argumentację i analizę wartości dóbr kultury w realiach różnych sporów restytucyjnych.

W rozdziale czwartym zaprezentowałam wybrane studia przypadków ilustrujące różne wartości, na jakich opierają się strony-uczestnicy sporów restytucyjnych. Sprawy obejmowały spory wywodzące się nie tylko z XIX i XX wieku, ale także nowsze zdarzenia. Dotyczą one zarówno rozstrzygniętych i toczących się procesów, jak i hipotetycznych sporów. Dzięki temu możliwe było wyjście poza wydarzenia historyczne i zaproponowanie rozwiązań, które mogą być finalnie korzystne dla wszystkich stron, np. jak w przypadku mienia przemieszczonego w wyniku zmian terytorialnych. Wybrane spory dotyczą nie tylko dóbr kultury sklasyfikowanych

jako „dziedzictwo kultury” w rozumieniu prawa międzynarodowego, ale także sztuki współczesnej o niejasnym statusie, jak np. tzw. murale. Dobór przykładów podyktowany był faktem, że temat restytucji i/lub zwrotu dóbr kultury jest często kojarzony z dobrami o określonym statusie historycznym, co ogranicza sposób widzenia samych wartości przypisywanych dobrom kultury.

Konwencja UNIDROIT z 1995 r. nie tylko odpowiada na problem luk prawnych w różnych systemach normatywnych, ale także zachęca do współpracy międzynarodowej w celu znalezienia zrównoważonych rozwiązań dla sporów dotyczących restytucji i/lub zwrotu. W rozprawie doktorskiej został zaprezentowany model restytucji dóbr kultury oparty na wartościach. Dobra kultury postrzegane jako przedmioty o unikalnej, zarówno materialnej, jak i niematerialnej wartości, są nieustannie obiektem kradzieży i zniszczenia. Przypadki łupów wojennych lub nielegalnego obrotu, niezależnie od kontekstu ich usunięcia z pierwotnego miejsca, pociągają za sobą nie tylko problemy prawne, związane z kwestią własności, ale wywołują też nieodwracalne szkody o innym charakterze (emocjonalne) – wyrządzone jednostkom i całemu społeczeństwu.

Restytucję dóbr kultury można definiować na wiele sposobów, ale przede wszystkim jej istotą jest ograniczenie rozmiarów tych szkód. Choć może to być trudne, restytucja dóbr kultury dokonywana w oparciu o konkretne, jasno zdefiniowane wartości danego przedmiotu, określane dla wszystkich stron dyskursu, może przyczynić się do zrównoważenia argumentów ważonych w kontekście sporu. W wyniku analizy studium przypadków można sformułować następujący główny wniosek: gdy te same wartości i zasady prawa są przypisywane obiektowi przez obie strony sporu, wówczas argumenty mogą prowadzić do wyważonego rozwiązania, niezależnie od drogi dochodzenia i formy postępowania, w wyniku którego dobra mają zostać zwrócone.

Model oparty na wartościach zawiera uproszczony, uporządkowany zbiór argumentów restytucyjnych, zasad prawa ochrony dziedzictwa kultury oraz wartości przypisywanych dobrom kultury, co w konsekwencji pozwala wybrać i połączyć odpowiednie elementy w celu rozwinięcia dalszej argumentacji i analizy ogólnej wartości dóbr kultury, nie tylko w kontekście ich restytucji.

Spis treści:

Introduction	7
Methodology and concept of the dissertation	9
Chapter 1. Values assigned to cultural property	13
Introduction	13
1.1. Object definition scope	14
1.1.1. Cultural heritage	15
1.1.2. Cultural property, objects, and goods	21
1.1.3. National treasures	28
1.1.4. Monuments	31
1.1.5. Artworks and other objects	33
1.2. Value summary	38
Conclusion	77
Chapter 2. The 1995 UNIDROIT Convention as a model instrument	79
Introduction	79
2.1. Context definition scope	80
2.1.1. Restitution	80
2.1.2. Return and repatriation	88
2.2. The 1995 UNIDROIT Convention	90
2.2.1. Title and preamble	91
2.2.2. Scope of application and definitions	93
2.2.3. Restitution of stolen cultural objects	95
2.2.4. Return of illegally exported cultural objects	100
2.2.5. General provisions	101
2.2.6. Final provisions	102
2.2.7. Model provisions	104
2.2.8. Effect	107

2.3.	The 1995 UNIDROIT Convention v. other instruments	112
2.3.1.	The 1995 UNIDROIT v. other international law instruments.....	112
2.3.2.	The 1995 UNIDROIT Convention v. European Union Law	116
2.3.3.	The 1995 UNIDROIT Convention v. soft law instruments	118
	Conclusion.....	122
Chapter 3. Value-based restitution.....		125
	Introduction	125
3.1.	Introduction of model components.....	125
3.1.1.	Cultural heritage law principles	126
3.1.2.	Restitution arguments.....	128
3.2.	The role of international conventions and soft law instruments	134
3.2.1.	The 1995 UNIDROIT Convention.....	135
3.2.2.	Other instruments	139
3.3.	Modes of application	143
3.3.1.	The activity of specialised bodies	144
3.3.2.	Alternative solutions to restitution	146
3.4.	Summary of model categories	153
3.4.1.	Values assigned to cultural property	153
3.4.2.	Principles of cultural heritage law	156
3.4.3.	Restitution arguments.....	158
	Conclusion.....	159
Chapter 4. Case studies.....		161
	Introduction	161
4.1.	Problem	161
4.2.	Aim.....	161
4.3.	Selection criteria.....	162
4.4.	The value of integrity as a driver of the restitution process	162
4.4.1.	Bust of Diana – Poland and Auktionshaus im Kinsky	162
4.4.2.	Neuchâtel Museum of Ethnography and Egyptian Antiquities Service....	166

4.5.	Social utility as a driver of the restitution process	169
4.5.1.	<i>The Last Judgement</i> by Hans Memling	169
4.5.2.	Beyeler v. Italy	175
4.6.	Preservation as a driver of the restitution process	182
4.6.1.	The Parthenon Marbles	182
4.6.2.	Makondé Mask	191
4.6.3.	Banksy Mural – Bioresource, Inc. and 555 Nonprofit Studio/Gallery	195
4.7.	Strategic value of cultural property as a driver of the restitution process	202
4.7.1.	U.S. v. Cambodian Sculpture	204
4.7.2.	Benin Bronzes	207
	Conclusion	213
	Conclusions	215
	Legal sources	221
	Bibliography	225
	Websites	244
	List of figures	246
	List of tables	246
	List of images	246
	Summary	248
	Streszczenie	250